

УДК 811

DOI <https://doi.org/10.32782/modernph-2025.4.15>

РИТМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Корольова Тетяна Михайлівна,

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри «Іноземні мови та переклад»

Одеського державного морського університету

ORCID ID: 0000-0003-3441-196X

Метою цього дослідження є визначення ритмоструктур англомовного та україномовного спілкування. Залежність ритмічної структури мовних реалізацій від їхньої стилістичної модифікації і модально-емоційної забарвленості висловлювання зумовила методологію проведення аналізу проблеми. Стилiстична та емфатична маркованість просодії призводить до варіативності інтонаційних моделей, у тому числі ритмічних структур синтагм.

Як свідчать результати дослідження, спільним для обох мов є випадки повної втрати головного наголосу, його переміщення на місце другорядного наголосу. Руйнуються звичні стереотипи акцентно-ритмічної організації синтагм чи окремих слів за рахунок використання нестандартних способів реалізації наголосу: різкого підвищення гучності, зміни напрямку руху основного тону та збільшення інтервалу його зміни, появи паузи між частиною слова з другорядним наголосом та складом, що несе на собі головний наголос.

Характерним способом комплексного використання просодичних засобів при фонетичному оформленні розмовного стилю є різноманітність характеру шкали, яка використовується для оформлення синтагми залежно від модально-емоційного забарвлення висловлювання. Якщо в емфатично-нейтральній мові нормативним вважається використання ступінчастої шкали (склади в межах однієї ритмогрупи вимовляються на одному рівні), або монотонної шкали (ненаголошені склади в межах ритмогрупи продовжують рух тону ударних складів), то в емфатично маркованій мові характер руху тону в ритмогрупі має форму скандентної шкали.

Ключові слова: ритмічна група, просодичні засоби, англомовні та україномовні реалізації.

Korolova Tetiana. Rhythm characters in English and Ukrainian communication

The purpose of this investigation is to identify the rhythmic structures of English and Ukrainian speech. The dependence of rhythmic structure on stylistic modification and modal-emotional influence determined the methodology of the analysis of the problem. The stylistic and emphatic marks of prosody leads to variability in intonation patterns, including the rhythmic structures of syntagmas.

Comparison of the research results demonstrate that in both languages one observes the loss of the main stress and its realization in place of the secondary stress. Basic stereotypes of accentual-rhythmic organization of syntagmas and other words of the structure are ruined, thus non-standard ways of stress exercising are in use: a sharp change of loudness, variety of configurations of the fundamental tone direction, increasment of the interval, appearance of pauses between parts of the word with the secondary stress and the syllable that carries the main stress.

A complex exploiation of prosodic features in the phonetic design of a conversational style is the diversity of the scale building in emphatic speech. In emphatic-neutral communication it is normal to expect a stepping head (units within one rhythmic group appear on the same level), or a monotonous head (the unstressed syllables within a rhythmic group continue the movement of the tone in the stressed syllable. In the emphatically marked language the character of the tone in the rhythmic group takes the form of a scandent scale.

Key words: rhythmic group, prosodic features, English and Ukrainian means.

Вступ. Однією з найважливіших характеристик фонетичного оформлення висловлювань у мовленні є ритмічна організація мовних відрізків. Цьому питанню приділяється велика увага у сучасному мовознавстві [1, 2, 3], проте досі ця проблема залишається недостатньо вивченою та актуальною.

Ритм це рівномірне, закономірне чергування сумірних звукових елементів у потоці мови. Ритм створюється комплексом інтонаційних компонентів у взаємозв'язку. Насамперед ритмічні особливості пов'язані з тимчасовою організацією фонетичних елементів мови та його регулярної повторюваністю, яка сприймає динаміку мовного потоку. Поруч із тимчасовими характеристиками ритм формується з участю інших просодичних компонентів (мелодики, інтенсивності, тембру).

Метою цього дослідження є встановлення спільних рис ритмічної організації українського та англійського мовлення.

Дискусія. Ритм має складну багаторівневу організацію, що дозволяє говорити про існування ієрархії мовленнєвих ритмів – складове, словесне та синтагматичне. У ролі основного мовного ритму, обумовленого як інтелектуально – смисловим, так і фізіологічним аспектами мови, виступає синтагматичний ритм. Сутність фізіологічної обумовленості мовного ритму визначається, насамперед, періодичністю дихального циклу. Дихальні рухи пов'язані з правильним чергуванням фаз дихального циклу за тривалістю та глибиною. При цьому вдих коротший за видих, що важливо для продукування мови (здійснюється на видиху).

Інтелектуальне коригування природного дихального ритму мови може відбуватися завдяки тому, що між диханням і нейрофізіологічною діяльністю мозку існує зворотний зв'язок, що дозволяє регулювати тривалість видиху в залежності від конкретної задачі продукування мовного відрізка. Заданість структури конкретного висловлювання не дозволяє промовляючому, зокрема, розривати вдихом слова, словосполучення, що об'єднані сильним семантичним зв'язком.

Мовний ритм прийнято розглядати як феномен періодичності, упорядкованості чергування у часі фонетично виділених і не виділених одиниць, ізохронності сегментів, що повторюються.

Як основна мінімальна структурна одиниця ритмічної організації висловлювання у різних дослідників розглядаються різні елементи мовного потоку: ритмічна структура, фонетичне слово, ритмічна група, такт та інші елементи [4]. Незважаючи на різноманітність точок зору щодо виділення елементарних базових одиниць ритму, всіх їх поєднує єдиний підхід до визначення основного фактора, що забезпечує ритмічну організацію мови. Таким чинником є наголос, що природно впливає із самої природи мовного виробництва. Своєрідні вершини звучності у слові утворюють ударні голосні. Залежно від локалізації ударного складу в рамках ритмогрупи (РГ) різні мови за своєю ритмічною структурою поділяються на три групи:

- мови, що характеризуються переважно ініціальною позицією ударного складу в РГ (наприклад, чеська мова);
- мови, що характеризуються термінальною позицією ударного складу в РГ (наприклад, французька мова);
- мови, що характеризуються медіальним положенням ударного складу в РГ (наприклад, польська мова).

Деякі мови на кшталт ритмічної організації неможливо знайти однозначно віднесено до однієї з цих трьох груп, т.к. у них проявляються всі три типи мовного ритму. До них належать, зокрема, англійська, німецька, українська мови. В англійській мові як правило ритмічна структура характеризується організацією РГ за першим типом (розташуванням ударного складу на початку РГ і приєднанням до нього наступних ненаголошених складів – енклітиків). Виняток становлять перші ненаголошені склади в синтагмі, так звані проклітики – ненаголошені склади, що приєднуються до наступного наголошеного складу РГ.

Наприклад, *They've come too late.*

В українській мові проклітики зустрічаються частіше, ніж в англійській, хоч преважує енклітична організація РГ.

При визначенні кордонів РГ можна спиратися на закономірності, пов'язані з наголосом складів, специфіку інтонаційного оформлення РГ, фізичні характеристики стикових звуків РГ. Проте виділення кордонів РГ певним прикордонним сигналом є обов'язковим. Проблеми, пов'язані з визначенням кордонів, а найчастіше неможливість їх точного встановлення лише на рівні сприйняття, свідчать

про відсутність єдиного фонетичного маркера делімітації РГ. Можна говорити про те, що відокремлюваність РГ у мовному континуумі забезпечується сукупністю просодичних ознак. Причому у різних видах проявляються специфічні особливості просодичного оформлення РГ.

Так, описуючи акустичні засоби, що беруть участь у ритмічному членуванні мовного потоку, необхідно відзначити особливу роль таких фонетичних характеристик, як пауза, мелодика, динамічний компонент. Для англійської мови – щодо меж РГ в потоці мови можна спиратися на об'єктивний критерій – фізичні характеристики звуків у кінці слів [3, з. 264]. Тут найбільш суттєвими є мелодійні та темпоральні характеристики звуків англійської РГ. В українській мові найважливішою для утворення ритмічних фігур є динамічний та мелодійний компоненти інтонації. При цьому періодичність повторення особливостей динамічних характеристик, що утворюють ритмічні фігури (послаблення або посилення енергетичної наповненості складів, слів), реалізує функцію інтонації тексту [1, с. 148; 150]. Плавність чи контрастність тональних переходів між сегментами мови, ширина діапазону таких змін актуалізують акцентно-ритмічну структуру мови.

Найчастіше у мовному потоці зустрічаються ситуації, коли ритмічна група дорівнює словоформі: *Тяжко. Чого? Pardon.*

Хоча деякі дослідники і визнають вплив кордонів слів на ритм фрази [3], словоформи не є єдиними ритмо-організуючими одиницями. Межі ритмічних груп досить часто проходять усередині слів, а одна РГ часто об'єднує частини різних слів: *I was thinking of being measured for a lounge suit. Mu tam добре влаштувалися.*

Об'єднання двох і більше словоформ в одну РГ властиве зазвичай службовим словам, які стосуються сусідніх знаменних слів. Прикладом енклітичного поєднання із трьох словоформ в англійській мові може бути послідовність – дієслово, односкладовий прийменник, двоскладовий займенник: *Wash up yourself.*

Прикладом проклітичного поєднання із трьох словоформ в українській мові може бути послідовність – двоскладовий прийменник, односкладове чисельне, односкладове іменник: *Понад сім фраз.*

Однак у потоці промови виділяються наголосом не всі слова, а лише певні класи (так звані, повнозначні слова, що протиставляються службовим). Прикладами є такі фрази: *I've been living here for six years already. Bu можете почати, якщо ви.* (Негативні редуковані форми цих дієслів, однак, завжди знаходяться під наголосом: *He couldn't come in time. He isn't so big.). We'll have dinner when we get home.* (Необхідно мати на увазі, що в початковій позиції союзи та союзні слова виділяються наголосом: *When he gets home we'll have dinner.*).

Слід, однак, пам'ятати, що зазначені службові слова можуть бути під логічним або емпатичним наголосом, і в цьому випадку вони утворюють вершину звучності власної РГ: *Look out!*

Мовний ритм невіддільний від складової структури мови, але характер їхньої співвіднесеності у різних мовах не однаковий. Для одних мов нормативним є так званий складовий ритм, при якому склади характеризуються однаковою тривалістю вимови. В інших мовах реалізується «акцентний ритм», коли через рівні проміжки часу вимовляються ударні склади. Так, в англійській та українській мовах реалізується акцентний ритм, а французькою – складовий ритм.

Для ритмічної організації англійської мови найважливішою рисою вважається ізохронність – рівність часових інтервалів між ударними складами. З цією властивістю пов'язані наступні характеристики ритму в англійській мові [3, с. 275]:

1. Ударні склади йдуть один за одним через рівні проміжки часу; тільки в дуже довгих ритмічних групах, що містять багато ненаголошених складів, це правило дотримується не настільки суворо.

2. Початкові ритмічні групи починаються, як правило, з ударного складу; ненаголошені склади мають тенденцію примикати до попереднього наголошеного, утворюючи енклітики; тільки початкові ненаголошені склади синтагми примикають до наступного наголошеного складу, утворюючи проклітики.

3. Що більше ненаголошених складів включає ритмогрупа, то швидше темп їх вимовлення.

4. Ненаголошені склади в початковому положенні синтагми завжди вимовляються швидко.

5. Кожній ритмічній групі властивий свій темп (тривалість складу), який залежить від ступеня семантичної важливості, якою володіє дана РГ в синтагмі.

В українському злитому мовленні РГ також виявляють тенденцію до ізохронності. У тих випадках, коли кількість ненаголошених складів у потенційній РГ становить 5-7 елементів, порушення ізохронності мови усувається реалізацією всередині багатоскладової структури проміжного другорядного наголосу. Наприклад: *Школу закінчила у шістдесятому році*.

Однак ізохронність РГ в українській мові проявляється не так яскраво, як в англійській. Деякі дослідження показують, що характернішою для української мови є наявність так званої ритмічної рамки синтагми (ізохронність початкового та кінцевого ненаголошених голосних) за відсутності суворого циклічного повторення тривалості серединних РГ фрази. Наприклад: *Ще маленьким хлопчиком...* (50 20 30 20 80 100 50 мсек).

Особливо необхідно відзначити характер зміни виголошення довгих голосних і дифтонгів залежно від їхньої позиції в ритмогрупі, в англійській мові задударні дифтонги втрачають властиву їм ударну позицію і вимовляються як короткий відносно однорідний звук. Наприклад, у фразі «*What were the details?*» заударний диграф «ai» (відповідний дифтонгу [eɪ] у слові «*details*») вимовляється як однорідний звук [e].

Для українців, які вивчають англійську мову, особливу складність набуває проблема другого (другорядного або рівного) наголосу в складних словах. У сучасній англійській існує досить велика кількість слів, що мають головний і другорядний наголос: *civilization, conversation*. Разом з тим існує чимало слів, що реалізують так званий рівний наголос, коли обидва наголошені склади мають однакову просодичну виділеність: *fifteen, eighteen, unknown, rewritten*.

При ізольованому виголошенні зазначених слів просодичне оформлення двох наголошених складів у слові підпорядковується закономірностям, властивим словесному наголосу. При цьому статус другого наголосу залежить від відносної величини зміни тону на наголошеному складі: рівні наголоси характеризуються однаковою зміною тону на обох наголошених складах, другорядний наголос

характеризується меншою (але досить помітною) тональною зміною.

У злитій промові на просодичне оформлення головних і другорядних ударних складів впливає загальна ритмічна структура синтагми. Якщо другорядний наголос передре основному, то відповідний склад утворює самостійну ритмогрупу й у разі зберігає, природно, все фонетичні ознаки наголосу (див. слово «*civilization*» у наступній фразі): *Columbus discovered a wonderful civilization*. У разі, коли другорядний наголос є другим у слові, то ознаки наголошеності нівелюються і відповідний склад входить до складу РГ як енклітик: *Mr. Thackeray's disengaged*.

Явище втрати словесного наголосу деякими повнозначними словами у злитій мові у зв'язку з вимогою ритмічної організації фрази, зокрема, призводить до того, що зміщується синтагматичний наголос у кінцевій (нормативної) позиції в синтагмі (див. слово «*disengaged*»).

Висновки. Як зазначалося вище, ритмічна структура мовних реалізацій значною мірою визначається їхньою стилістичною модифікацією і модально-емоційною забарвленістю висловлювання. Стилiстична та емпатична маркованість просодії призводить часто до повної розбудови інтонаційних моделей, у тому числі ритмічних структур синтагм. При цьому дуже поширеними є випадки повної втрати головного наголосу, його переміщення на місце другорядного наголосу. Руйнуються звичні стереотипи акцентно-ритмічної організації синтагм чи окремих слів за рахунок використання нестандартних способів реалізації наголосу: різкого підвищення гучності, зміни напрямку руху основного тону та збільшення інтервалу його зміни, появи паузи між частиною слова з другорядним наголосом та складом, що несе на собі головний наголос.

Характерним способом комплексного використання просодичних засобів при фонетичному оформленні РГ є різноманітність характеру варіювання шкали, яка використовується для оформлення синтагми залежно від модально-емоційного забарвлення висловлювання. Якщо в емпатично-нейтральній мові нормативним вважається використання ступінчастої шкали (склади в межах однієї ритмогрупи вимовляються на одному рівні), або монотонної шкали (нена-

голошені склади в межах ритмогрупи продовжують рух тону наголошених складів), то в емоційно маркованої мови характер руху тону в РГ відноситься до скандентної шкали.

Іноді спроба підкреслити фонематичний склад слова призводить до використання поскладового мовлення (наприклад, у дидактичному чи політичному дискурсі), коли просодично виділеними (отже, ритмоутворювальними) виявляються всі склади у складі того чи іншої слова.

Сприйняття тембральних характеристик мови також сприяє розпізнаванню ритмічного

малюнка як в англійській, так і в українській мовах, існує майже універсальна тенденція для якості голосного до відкритості у слабкіших складах порівняно з наголошеними.

Зіставлення ритмоструктур англійської та української мов, представлене в цій роботі, має певне значення як для практики викладання іноземної мови, прогнозування та попередження інтерференції у просодичному оформленні англійської мови українців, так і в теоретичному відношенні при вивченні розділів з просодії української та англійської мов, описі типологічних ознак.

Література:

1. Борисюк І. В. Форми та функції інтонації українського спонтанного мовлення. – К.: Наукова думка, 1990. 202 с.
2. Дворжецька М. П. Практична фонетика англійської мови. К.: Нова книга, 2005. 150 с.
3. Fischer – Jorgensen E. Segment duration in Danish words independence on higher level phonological units// Ann. Rep. of the Inst. of Phon. Univ. of Copenhagen, 1982. -Nr 16. P.137–189.
4. Brovchenko T., Korolova T. English Phonetics. Odesa: Gelvetika, 2021. 301 p.

References:

1. Borysiuk, I. V. (1990). *Formy ta funktsii intonatsii ukrainskoho spontannoho movlennia* [Forms and functions of intonation in Ukrainian spontaneous speech]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
2. Dvorzhetska, M. P. (2005). *Praktychna fonetyka anhliiskoi movy* [Practical phonetics of the English language]. Kyiv: Nova knyha. [in Ukrainian].
3. Fischer-Jørgensen, E. (1982). Segment duration in Danish words independence on higher level phonological units. Annual Report of the Institute of Phonetics, University of Copenhagen, 16, 137–189.
4. Brovchenko, T., & Korolova, T. (2021). *English phonetics*. Odesa: Helvetyka.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2025

Стаття прийнята 23.09.2025

Статтю опубліковано 27.10.2025